

TOPLUMSAL REHABİLİTASYON VE HANZO FİLMİ

Nuri Paşa Özer*
Ali Erkam Yazar**

ÖZET

Hanzo filmi (1975) doğada ele geçirilen ve kapatılan bir insanın (Hanzo) rehabilite (tedavi) edilmesini anlatan trajikomik bir hikâyedir. Rehabilitasyon ile kastedilen aslında toplumsallaştırma, olağanlaştırma ve toplumsal normlara uyumdur. Çalışmanın ana temasını bu rehabilitasyon olgusu oluşturmaktadır. Aslında rehabilite etme adı altında yapılan şey sadece toplumsal normların öğretilmesi ve dayatılmasıdır. Hiçbir toplumsal norma sahip olmayan Hanzo, ancak kapatılarak tıbbi bir ortamda doktorların iktidarı çerçevesinde rehabilite edilebilir ve “insanlaşabilir”. Çalışmada söylem analizi yöntemi kullanılarak teorik çerçeve doğrultusunda film analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda, Hanzo'nun aslında rehabilite edilmediği, tam aksine toplumsal iktidarın bir uzantısı olan hastane ve doktorlar aracılığıyla toplumsallaştırılmaya ve olağanlaştırılmaya tabi tutulduğu görülmüştür. Ayrıca filmde, öteki olana, damgalanmış olana karşı tedavi adı altında yapılan uyumlaştırma, olağanlaştırma girişimleri ve toplumun ötekiye olan bakış açısı çözümlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hanzo, Toplumsallaşma, Rehabilitasyon, Damga, İktidar

SOCIAL REHABILITATION AND HANZO FILM

ABSTRACT

Hanzo is a tragicomic story which describing the rehabilitation (treatment) of a person seized and closed in the nature. Rehabilitation refers to socialization, normalization and to adapt social norms. The main theme of the study is this rehabilitation phenomenon. In fact, what is done under the name of rehabilitation is only the teaching and imposition of social norms. Hanzo, who has no social norm, can only be rehabilitated and “humanized” within the medical power of the doctors in a closed environment. In the study, film was analyzed in the direction of the theoretical framework by using discourse analysis method. As a result of the findings, it is seen that Hanzo was not rehabilitated but rather socialized and ordinaryized through hospitals and doctors which are an extension of social power. In the film, attempts have been made to uncover initiatives like adaptation, under the name of treatment against the other and attempted to solve the point of view of the other person in the society.

Keywords: Hanzo, Socialization, Rehabilitation, Stigma, Power

* Dr. Öğr. Üyesi. Necmettin Erbakan Üniversitesi. SBBF. Halkla İlişkiler ve Reklamcılık.
npozer@konya.edu.tr

** Dr. Öğr. Üyesi. Necmettin Erbakan Üniversitesi. SBBF. Halkla İlişkiler ve Reklamcılık.
aeyazar@konya.edu.tr

GİRİŞ

Hanzo filmi birçok kişi tarafından bilinen ve televizyonlarda çokça gösterilen bir filmidir. Kemal Sunal'ın başrolünü oynadığı filmde ana tema ormanda aylar tarafından yetiştirilen Hanzo'nun (Kemal Sunal) köylüler tarafından yakalanması ve şehre götürülerek rehabilite ve eğitim yöntemiyle “insansılaştırılarak” toplumsallaştırılmasıdır. Filmden kısaca bahsetmek gerekirse; Hanzo kendi habitatından ve doğal var oluşundan “zorla” koparılmıştır. Hem değerli madenler bulma ümidiyle o bölgeye gelen kişiler hem de köylüler ilk etapta Hanzo'dan çok korkmuşlardır. Çünkü Hanzo onlar için belirli bir kalıba uymayan bir canavardır. Hanzo ne ayıdır ne de insan... İşte onu çok daha korkunç kılan şey bu arada kalmışlığıdır. Hanzo'yu tedavi etmeye çalışan doktorlar da öncelikle bu ikilemden kurtulma ihtiyacı duymuşlardır ve Hanzo'nun bir insan olduğuna karar vermişlerdir. Bu çalışmanın ortaya çıkmasında ilham Kaynağı Nehir Ada olmuştur.. Henüz üç yaşındayken oyalanması için bilgisayarda ona izletilen Hanzo filmi, onun üzerinde bir şok etkisi yaratmıştır ve onun için adeta bir takıntıya dönüşmüştür. Filmi izlediği esnada dönüp “neden ona bunu yapıyorlar” (Hanzo'nun kundaklandığı ve yemek yedirildiği sahnede) şeklindeki sorusu bu makale içinde işlenmesi gereken temel nedeni anlatmaktadır. Aslında bu sorunun cevabı insanın doğasında gizlidir. İnsan her şeyi dönüştürmek ve kendine benzetmek ister ve insan için öteki tehlikelidir. Çoğunluk için söz konusu öteki kendisi gibi olmadığı sürece, tehlikesi devam etmektedir. Hanzo'ya da yapılan tam olarak budur. Yani toplumun ürettiği değerler sistemi, doktorlar aracılığıyla Hanzo'ya öğretilmeye çalışılmaktadır. Doktorlara göre bu onun yararınadır ve normal bir insana dönüşmesi için bütün insanların bebeklikten itibaren geçirdiği evreleri onun da geçirmesi gerekmektedir. Hanzo rehabilitasyon yöntemi ile aslında tedavi edilmemektedir, sadece var olan paradigmalara uyumu sağlaması için zorlanmaktadır. Tabi her paradigmasal dönüşümde olduğu gibi bu dönüşümde de, dönüşüme zorlanan kişi olan Hanzo birçok fiziksel ve duygusal zorluk çekmektedir. Hanzo'nun hapishanelerde ya da tımarhanelerde hapsedilenlerden farkı yoktur, o da diğerleri gibi toplum için tehlike oluşturmaktadır ve bundan dolayı alıkonulmuştur. Her ne kadar doktorlar ve bakıcılar onu bir “insana” dönüştürme çabasında olsalar da dönüşümünü tamamlayana kadar da asla bir “insan” olamayacaktır. Aslında bu kişiler her defasında onun asla normal bir insan olmayacağını ona göstermekte ve söylemektedirler. İşte Hanzo örneğindeki gibi, arada kalanların en büyük sorunlarından biri de budur. Ait oldukları bir kimlik ve yaşam dünyası yoktur. Bunun yerine ötekiler tarafından zorla sıkıştırıldıkları ve bir nevi esir alındıkları kimlikler ve yaşam dünyaları vardır. Hanzo da bu süreci iktidarın fiziksel ve ruhsal gücü ile birlikte iliklerine kadar yaşamaktadır.

TOPLUM VE TOPLUMSALLAŞMA

Bu konuya “toplum” kavramının tanımını yaparak başlamak, toplumsallaşma ve bunun bir sonucu olan rehabilitasyon kavramlarını daha kolay açıklanabilmesi açı-

sından yerinde olacaktır. Toplum; insan ömründen uzun yaşayan, görelî bir kararlılığa sahip olan ve kendi kendini devam ettiren bir insan topluluğudur. Toplum hukukun, adetlerin, geleneklerin gücü ile desteklenen, tarihsel gelişme içinde biçimlenmiş bulunan, belirli bir üretim biçimini temel alan ve insanın gelişmesinde bir aşama olarak ortaya çıkan, görelî olarak kararlı bir toplumsal bağlantılar ve büyük insan grupları arasındaki ilişkiler sistemidir. Toplum; yaşamlarını sürdürmek ve birçok temel çıkarlarını gerçekleştirmek için işbirliği yapan, aynı toprak parçası üzerinde birlikte yaşayan ve ortak bir kültürü olan insan kümesidir (Kongar, 2000: 57). “Toplum aralarında köklü ve kolay kolay giderilemez bağlar bulunan bireyler topluluğu ya da sınıflar halinde yapılaşmış olan geniş insan topluluğu” şeklinde de tanımlanabilir (Timuçin, 2004: 463).

Toplumsallaşma ise toplumdaki maddî ve manevî tüm değerlerin, kuralların, inanışların toplumu oluşturan bireylerce onanması, bunları tutum ve davranışlarına yansıtması olarak tanımlanabilir (Aziz, 1982: 4). Toplumsallaşma ferdin biyolojik anlamda belirli bir toplumla bütünleşmesinden ibaret süreçtir. Bu toplumsallaşma ile fert, bir insan kişiliği olur ve onu belirli bir toplumda yaşamaya elverişli kılan davranışları kazanır. Toplumsallaşma, kelimenin en geniş anlamı ile çıraklık ve eğitimi gerektirir. Bu çıraklık ilk çocukluk yaşında başlayarak ömrün sonuna kadar sürer (Ülken, 1969: 297). Toplumsallaşmanın uzun vadedeki amacı kişiyi çocukluğundan başlayarak yetişkinliğe kadar toplumla uyumlu ve toplumun etkin bir üyesi haline getirmektir (Kağıtçıbaşı, 2012: 90). Gündelik hayat gerçekliği, toplum var olduğundan itibaren nesnelleşmeye başlamıştır, yani birey sahneye çıkmadan önce yaşam dünyası nesnelere olarak adlandırılmıştır ve bir nesnelere düzeni tarafından oluşturulmuştur (Berger ve Luckmann, 2008: 35). Birey doğumdan itibaren sosyalizasyon sürecinin içerisine hemen dahil edilmektedir. Aile, akrabalar, arkadaş çevresi, gidilen okullar ve belki de günümüzde en fazla yaşam dünyasını etkileyen kitle iletişim araçları bireyin toplumsallaşmasına katkıda bulunmaktadır. Toplumsallaşma sürecinde insan dış dünyayı algılar ve diğerlerinin neler yaptığını öğrenir.

Toplumsallaşma toplumun kendi dinamikleri içerisinde gerçekleşen bir olgudur. Birey, yaşadığı toplumun değerlerini, normlarını ve davranış kalıplarını çeşitli yollarla öğrenmektedir. Toplumsal dinamikler ve kurumlar bireyin kim olduğunu ve toplum içerisinde nasıl bir konumda olduğunu ona yaşamı boyunca öğretir, bireyin kişiliğini biçimlendiren kurumlar; aile, okul, yönetsel birimler, dernekler, yaşit, arkadaş ve komşu kümeleri vb. bireye sürekli olarak yaşam dünyasıyla ilgili bilgiler ve öğrenilmiş kalıplar sunmaktadırlar. Toplum bu etmenlerin tümünü kapsayan bir olgudur (Aziz, 1982: 16). Toplumsallaşma sonucu ortaya çıkan sosyal düzen, insani olarak üretilmiştir ve üretilmeye de devam edilmektedir. Bu, insan tarafından, insanın süregiden dışsallaşması esnasında üretilir. Sosyal düzen, biyolojik olarak verili değildir ya da ampirik tezahürlerinde herhangi bir biyolojik datadan türemez, bunlar toplumsal düzene içkindir (Berger ve Luckmann, 2008: 38). Toplum tarafından üretilen benlik de sosyal etkileşimler sonucunda oluşur ve sosyal bir konumda yer alır (Kağıtçıbaşı, 2012: 120). Toplumu oluşturan bütün bu etmenler aynı zamanda

onun işleyişini de etkilemekte ve şekillendirmektedir. Birey üyesi olduğu toplumun bütün katmanlarıyla iletişime geçebilme potansiyeline sahiptir ve bu şekilde kendi benliği dışındaki dünyayı daha iyi algılayabilir ve tutumlarını, davranışlarını bu şekilde yönlendirebilir.

İnsanlar düşüncelerinin, tutumlarının, davranışlarının toplumun geri kalanı ile uyumlu olmasını isterler ve bu yönde çaba sarf ederler. Bireyler toplumdaki genel kanaatler ile ilgili tutarlılık çabası içerisindedir. Bu tutarlılık hem kendi içerisinde var olmaktadır hem de toplumun geri kalanına yönelik olarak işlemektedir. Tutarlılık tutumlar arasında, davranışlar arasında, tutumlar ile davranışlar arasında, dünyanın algılanmasında, hatta kişilik gelişiminde rastlanabilir, kısaca biz dış dünyayı anlamlı kılacak şekilde sınıflandırırız ve her şeyin uyumlu olması için çaba sarf ederiz (Severin ve Tankard, 1994: 227). Modern toplumda, toplumsal sistemle uyuşmayan bireyler (suçlular, deliler, hovardalar vb.) toplumsal sistem tarafından dışlanmaktadır. Söz konusu bu dışlanma sonucu farklı olan birey marjinal olduğunu, öteki olduğunu kavramaktadır. Bu noktadan sonra öteki olan ve dışlanmış olan birey kendini toplumdan ayrı görmekte ve farklı bir özne olduğunu kabullenmektedir (Foucault, 2011: 78). Toplumsallaşma sonucu elde edilen tutum ve davranış kalıpları bizim hangi durumda, zamanda ve yerde nasıl davranmamız gerektiğini bize öğretir. İnsan toplumsal dışlanmadan ve bilişsel tutarsızlıktan kaçmak için önceden oluşturulmuş bu kalıplara sadık kalmaya çalışır. Toplumsallaşma bir nevi sağduyuya seslenir ve bizim davranışlarımızı ussalaştırmamıza yardımcı olur. Toplumsal sağduyu bizim nerede, nasıl duracağımızı bize önceden belirtir ve bireyler bu normların dışına çıkmamak için çaba gösterirler, işte ne zaman birey bu normların dışına çıkmaya çabalarsa veya çıkarsa o zaman toplumsal rehabilitasyon devreye girer.

TOPLUMSAL REHABİLİTASYON

Birey toplum içerisinde psikolojik olarak rahatsız olursa, içgüdüsel olarak kendisini toplumla olan çatışmasını azaltmaya ve rahatlamaya güdüleyecektir. Bu yolda onu zorlayan ve bir noktadan sonra ona rehberlik eden olgu ise toplumun kendi kurumları ve ürettiği normlardır. Toplum, normsal sapkınlığa uğrayan bireyi öncelikle ceza ile korkutur ve belirli yaptırımların uygulanacağına dair ona ipuçları verir. Bu tehditlerden etkilenmeyen ve görmezden gelen birey toplumsal olarak “rehabilitasyon” edilmeye çalışılır.

Sapkınlık, bir topluluk ya da toplumda, önemli sayıda insan tarafından kabul edilen belirli bir normlar kümesine uyum göstermeme olarak tanımlanabilir (Giddens, 2012: 843). Rehabilitasyon gerektiren bireyler genel anlamda toplumsal normların dışındaki bireyler olarak tanımlanabilir. Norm teriminin birden fazla anlamı olabilir, norm terimi toplumsal çoğunluğun uyduğu ya da uymaya zorlandığı kurallar bütünü olarak nitelendirilebilir. Aynı zamanda normlar toplumsal olarak üretilir ve dönüştürülebilir. Toplum içerisinde bir normun kabul edilmesi ve onaylanması, ait olduğu kültür sistemi içinde bir değer taşımaya devam etmesi, hem norma uyulması

gerektiği yönünde bir inancın bulunması hem de çoğunluk tarafından bilfiil ona uyulmasıyla mümkün olur (Korkmaz ve Kocadaş, 2015: 20). Modern toplumlarda sapkın olanı olağanlaştırmak için çeşitli kurumlar oluşturulmuştur: Gözetleme için polis, ıslah etme için psikolojik, psikiyatrik, kriminolojik, tıbbi, pedagojik kurumlar. Yaratılan bütün bu kurumlar bireylerin rehabilitasyonunu yani toplumsallaşmalarını amaçlamaktadır. Rehabilitate edilen ve olağanlaştırılan birey toplumsal iktidar için tehlikesizleştirilmiş sayılır ve toplumun içerisine dâhil edilebilir (Foucault, 2011: 223).

Her toplumun belirli kuralları ve normları vardır ve bu doğrultuda yaşam dünyasına getirdikleri yasaklar, kısıtlamalar mevcuttur. Her toplumun toplum olarak işleyebilmesi için, bazı bireyleri, bazı tavırları, bazı davranışları, bazı sözleri, bazı durumları, bazı karakterleri kendi alanı ve sistemi dışında bırakmaktadır. Önceden çizilen kuralların dışında kalan bireyler, kural dışıdır ve mevcut sistem içerisinde yer alamazlar, bundan dolayı bu kişiler önceden çizilmiş kurallar çizgisine çekilmek zorundadır. Her daim her toplumda söz konusu kısıtlamalar, yasaklara uymayacak kişiler var olur. Toplumun belirlediği bu normların dışına çıkan bireyler, yine toplumun ürettiği iktidarcı “normalleştirilmeye” çalışılır, ya da tecrit edilir, kapatılır (Foucault, 2012: 216). Nitekim daha önceleri iktidarlar daha merkeziydi fakat günümüz modern dünyasında ulaşımın ve özellikle kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması sonucu bu iktidarlar her yere ulaşabilir oldu. Kolluk kuvvetleri ile oluşturulan bu iktidarlara daha sonra insanları kapatarak onları iktidarın arzuları doğrultusunda rehabilite etme yöntemiyle daha da arttı. Hem piyasa ekonomisi ilkelerine göre hizmet satan özel girişimler hem de hastaneler gibi kamu kuruluşlarını içeren tıp benzeri karmaşık yapılar da iktidarın bir uzantısı şeklinde yapılanmıştır (Foucault, 2014: 67).

Toplum için kimin norm dışı ve sapkın olduğuna toplumun kendisi ve sosyal normları oluşturan bireyler karar verir. Kimin ve hangi davranışın sapkın bir eylem olduğuna karar verenler bizzat toplumsal normları oluşturan gruplardır. Sosyal grupların bir kısmı, sözü geçen kuralları yapıp belirli kişilere bunları uygularken, onları toplum dışı olarak damgalayıp tasnif ederler. Toplum dışı olarak kabul edilenler yine toplumsal zorlamayla rehabilite edilmeye çalışılırlar. Bu noktada sapma, bireylerin işlediği eylemin bir vasfı değil, diğer kişilerin bu eylemi yapana uyguladıkları kural ve yaptırımların sonucudur. Norm dışı kişi bu etiketin yapıştırıldığı kişidir ve toplum kişiyi bu şekilde damgalamaktadır. Sapıcı davranışsa insanların o suretle değerlendirdikleri eylemdir. Yoksa sapma, bizzat kişinin eylemlerinde kendini gösteren bir nitelik değildir. Sapma olarak nitelendirilen hareketi yapan ve o harekete tepki gösterenler arasındaki karşılıklı ilişkinin vasfıdır. Böyle olunca da sapkın eylemi yapan kişi ancak yakalandığı zaman sapkın veya suçlu olur ve bir defa suçlu olarak damgalanıp tasnif edilince onun toplum nazarındaki kişiliği büyük bir değişikliğe uğrar (Korkmaz ve Kocadaş, 2015: 168).

Rehabilitasyon sürecinin ilk safhası, damgalı bireyin normallerin bakış açısını öğrendiği ve içselleştirdiği safhadır. Aynı zamanda bu safha, damgalı bireyin toplumun kendisine sunduğu benlik imgelerini edindiği ve böyle bir damgaya sahip olmanın

nasıl bir şey olduğunu kavramaya başladığı evredir. Bunu takip eden bir diğer safha ise, bu damgaya sahip olduğunu artık iyice öğrendiği ve ona sahip olmanın beraberrinde getirdiği sonuçları bu kez ayrıntılı biçimde ve netlikle kavradığı safhadır. Ahlaki kariyerin başlangıcındaki bu iki safhanın birbiri arkasına gelmesi ve birbirlerini etkilemesi, daha sonraki gelişmeleri belirleyecek olan ve devamında damgalının muhtemel ahlaki kariyer güzergâhlarını ayırtıracak olan temel örüntüyü teşkil eder (Goffman, 2014: 66).

Birey, toplumsal inançlarla çelişen bir kamu eylemi gerçekleştirirse, ortaya uyumsuzluğun çıkacağını, edindiği bilgiler ve öngörüler dâhilinde bilir ve anlar. Bu uyumsuzluğu ortadan kaldırmanın bir yolu da bireylerin inançlarını ve davranışlarını toplumsal inançlar ve davranışlar ile uyumlu hale getirmektir. Bireyin toplum ile olan uyumsuzluğu ne kadar büyük olursa, onu azaltmak için gerekli baskı da o kadar büyük olacaktır. Bunun sonucunda birey toplumsal normlar ile uyumlu davranışlar için isteyerek ya da zorla güdülenecektir (Severin ve Tankard, 1994: 246). Biçimsel ya da farklı şekillerdeki dayatmalar toplumsal normları güçlendirmek için kullanılır (Giddens, 2012: 885). Birey bir nevi “zorunlu uyuş” halinde kendini hissedecektir ve toplum tarafından cezalandırılmamak ve dışlanmamak için bu toplumsal uyuş yöntemini seçecektir. Bu noktadan sonra norm dışı ve tehlikeli olan birey rehabilite edilmiş ve toplumsallaşmış olarak sayılacaktır.

Rehabilitasyon, fiili ya da potansiyel sapkınların kurumlaşmış gerçeklik tanımlarının içinde kalmalarını sağlamaya ya da başka bir deyişle, ‘sakinlerin belirli bir evrenden’ göçmesini engellemeye yönelik bir kavram aygıtının uygulanmasını gerektirir. Bu, meşrulaştırıcı sistem bireyler üzerinde uygulanır. Her toplumda toplumsal normlardan sapma görülebilmektedir bundan dolayı rehabilitasyon olgusu bir bakıma evrenseldir. “Cin çıkartmadan tutun da psiko-analize, rahibin yaptığı telkinden tutun da personel danışma programlarına dek uzanan, terapiye ait bütün spesifik kurumsal düzenlemeler, şüphesiz sosyal kontrol kategorisine dahildir” (Berger ve Luckmann, 2008: 163). Aslında rehabilitasyon yöntemi ile toplum norm dışı olan bireyi ehlileştirmek ve toplumla uyumlu hale getirmek ister. Toplum bu eylemini gerçekleştirirken norm dışı olan bireyi “yutma”ya çalışır ve toplum bunu başardığı sürece birey de kaçınılmaz olarak toplumun norm kalıplarına uyan ve “tehlikesizleşen” bir inanana dönüşür.

Günümüz modern dünyasında söz konusu yutma işlemini iktidarlar belirli kurumlar aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Modern dünyadaki tüm bu kurumların -fabrika, okul, psikiyatri klinikleri, hastane, hapishane- amacı, bireyleri dışlamak değil; sabitlemektir. Fabrika bireyleri dışlamaz, onları bir üretim aygıtına bağlar. Okul, bireyleri, kapatırken bile dışlamaz; onları bir bilgi aktarım aygıtına bağlar. Psikiyatri hastanesi bireyleri dışlamaz, onları bir ıslah aygıtına, bireyleri normalleştirme aygıtına bağlar. İslahevi ya da hapishane de böyledir. Bu kurumların sonuçları bireylerin dışlanması olsa da, ilk amaçlanan bireyleri normalleştirme aygıtına bağlamaktır. Fabrika, okul, hapishane ya da hastanelerin hedefi bireyi bir üretim sürecine, bir üretici oluşturma ya da ıslah etme sürecine bağlamaktır (Foucault, 2011: 245). Bu

tip kurumlar aynı zamanda iktidarın bir uzantısı şeklindedir. Bu kurumlar toplumsal iktidarın inşası şeklinde birbirine bağlıdır ve aynı zamanda aralarında organik bir bağ vardır (Foucault, 2014: 94).

Toplum içerisinde rehabilite edilecek bireyler sapkınlıklarına, norm dışılıklarına göre sınıflandırılır ve bu doğrultuda “tedaviye” tabi tutulurlar. Bu kişilerin bir kısmı toplum ile olan bağlarını çok fazla koparmamışlardır ve bu doğrultuda daha kolay bir rehabilitasyon yöntemi ile “ıslah” edilebilirler. Fakat toplumsal normlardan tamamıyla bi: haber olan “Hanzo” gibi bireyler ise çok daha kati ve sürekli bir rehabilitasyona tabi tutulmaktadırlar. Toplumsal normları hiçbir şekilde öğrenmemiş sapkınlar, öncelikle kapatılma yöntemiyle toplumdan uzaklaştırılır ve daha sonra toplumsal normlar “tıbbi olarak” belki de suni olarak sapkın bireye aktarılmaya, öğretilmeye çalışılır. Bu tarz bir rehabilitasyon, sosyalizasyon sürecinden geçen bireyler sosyal ilişkiler içerisinde, olağan ve göze çarpmayacak şekilde toplumda yer alırlar (Korkmaz ve Kocadaş, 2015: 69). Tıbbi tedavi aslında bir baskı biçimidir. Günümüzde hastaneler kişinin normal bir birey olup olmadığına karar veren iktidarlardır. Ne toplum ne de kapatılan kişi, tıbbın yani bilimin aykırı görülüp kapatılan kişi ile ilgili verdiği karara karşı çıkamaz, burada bilimin mutlak iktidarı söz konusudur. Doktorlar da, bir insanın tutması gereken yola karar vererek bir tür iktidar uygular. Toplumsallaştırılmanın dayatıldığı birey yaşadığı ortamından alınır ve hastanelerde, sağlık evlerinde, kliniklerde tecrit edilir. Buradaki iktidar bireyi kendi bağlarından koparır ve onu toplumsal iktidarın isteği doğrultusunda rehabilite etmeye çalışır (Foucault, 2011: 130). Bu noktadan sonra toplumsallaşma ve rehabilitasyon başarılı bir şekilde tamamlanmıştır ve sapkın birey tedavi yöntemiyle olağan kılınmıştır.

Toplumsal inanışlar, normlar ve davranışlar sürekli olarak değişmektedir, orta çağın paradigmasıyla günümüzün paradigması kesinlikle uyuşmamaktadır. Örneğin delilik ya da toplumsal normları bilmemek ve bu noktaya oldukça uzak olmak orta çağda alışılmış bir unsur olarak kabul edilebilmekteydi. Şimdi artık bireylerin kent içindeki düzenlerine ilişkin bir “asayiş” sorunu tabanı üzerinde, bu konumundan kopacaktır. Öteki olan toplum için tehlikeli olarak kabul edilmektedir. Eskiden aykırı olana, farklı bir yaşam dünyası algılayışına sahip olduğu için hüsnü kabul gösterilmekteydi; fakat şimdi tam tersi olarak bu bireyler toplum için birer tehlike temsil ettiği düşünülerek kapatılmakta ve zorla rehabilitasyona uğramaktadır. Norm bozukluklarına sahip olan bireyler daha önce toplum içerisinde serserice dolaşmaktaydı ama artık garip bir haccın yolları üzerinde değiller; toplumsal mekânın düzenlenişini rahatsız etmektedirler (Foucault, 2015a: 111). Delilik, aykırılık kadersizliktir; bozulmuş olmak, cahillik içinde yaşamaktır (Erasmus, 2002: 48). Toplumsal normlara uymayanlar önceleri toplumun bir parçası gibi görülürken “akıl çağı” ile birlikte artık toplum tarafından izole edilecek ve zorunlu rehabilitasyona tabi tutulacak bireyler olarak görülmeye başlanmıştır. Rasyonalizm topluma ve yönetime hâkim olmaya başlayınca, buna uymayan bütün bireyler bir şekilde toplanmakta ve “bilişsel bozukluklarına” göre belirli sınıflara ayrılmıştır. Deliler tımarhanelere, suçlular hapis-

hanelere, yaşlılar ve kimsesizler bakım evlerine, evsizler ve çalışmayanlar çalışma kamplarına gönderilmeye başlanmıştır. Artık topluma hiçbir zaman olmadığı kadar “akıl” hâkimdir ve toplumsal kuralların, işleyişin birincil dayanağı odur.

Hanzo aynı zamanda doğanın, yabanılın, ötekinin temsilidir ve bilim çağında iktidarın bir uzantısı olan bilim adamları tarafından dönüştürülmesi, egemenlik altına alınması gerekmektedir. Akıl çağında, tek araç akıl ve onun uzantısı olan bilimdir ve bunun dışında kalan her şey ya yok sayılmalıdır ya da akıllaştırılmalıdır. Akıl çağında tek anlamlandırıcı ve çözümleyici güç akıl ve onun ürettiği araçlardır, bu durumda aklın çizdiği sınırların dışında bulunan Hanzo'nun hiçbir şansı yoktur (Adorno ve Horkheimer, 2010: 52).

Rehabilitasyonun etkili olabilmesi için kapatılma yöntemi seçilmektedir. “Tımarhane, artık delinin suçluluğunun yaptırım yeri değildir, bu doğru; fakat sistem daha fazlasını yapmaktadır, onu düzenlemektedir; deliliği deli için kendinin bilinci olarak ve gardiyanla karşılıklı-olmayan ilişki olarak düzenlenmektedir; deliliği akli başında insan için başka'nın bilinci ve delinin var oluşuna tedavisel müdahale olarak düzenlenmektedir.” Dolayısıyla delilik bir nevi suçluluk ile eş tutulmuştur, delilik bu suçluluk aracılığıyla, her zaman kendine ve başkasına sunulmuş olan cezanın nesnesi haline gelmektedir. Bu nesne statüsünün yeniden tanınmasından, onun suçluluğunun bilincine varılmasından ötürü deli kendi hakkında özgür ve sorumlu özne bilincine ve buna bağlı olarak akla geri dönmek zorundadır (Foucault, 2015a: 688). Rehabilitasyon yönteminde öncelikle birey toplumdaki koparılır ve onun toplumsallaşması için farklı yöntemler uygulanır. Rehabilitate edilen birey bu noktadan sonra toplumun bilişsel dünyasından daha fazla kopmaya başlar, artık bireyin yaşam dünyası ona öğretilen ve dayatılan davranış kalıplarıyla örülüdür. Rehabilitate edilen birey bir deli, sapkın ya da suçlu olabilir, sapkınlık düzeyine ve durumuna göre fizikselden başlayarak, duygusal ve bilişsel “normalleştirme, toplumsallaştırma” yöntemleri uygulanır.

Kapatılma aynı zamanda iktidarın bireyi dönüştürmeye çalıştığı bir mekândır. Dışarıda bu dönüşümü başaramayanlara, içeride bu dönüşüm zorla dayatılır. Kapatılma olgusu öteki olanı toplumdaki ayırma ve onu ıslah etme rasyonalitesi içerisinde meşrulaştırır. Kapatılma mekânları, insanların dönüşmek zorunda oldukları olağan (toplumsallaştırılmış) insan tipine karşı duydukları nefretin bir temsilidir aynı zamanda, bu öfke hastane gibi yapılara karşı hissedilir. Aynı zamanda bu mekânlar iktidarın çalışma dünyasının imgeleridir ve iktidarın yaptırım gücünün somut halidir (Adorno ve Horkheimer, 2010: 300).

Rehabilitasyonu uygulayan ayrıca toplumsal bir iktidardır. Bu iktidarın istekleri doğrultusunda bireyler şekillendirilmeye tabi tutulur. Normalleştirme ve rehabilitasyon, iktidarı bir bakıma türdeşleşmeye zorlamaktadır; ama şapkaları ölçmeye, düzeyleri belirlemeye, özellikleri saptamaya ve farklılıkları birbirinden uyarlayarak bunları yararlı hale getirmeye izin vererek bireyselleşmektedir. Norm iktidarının biçimsel bir eşitlik sistemi içinde kolaylıkla işlediği anlaşılmaktadır, çünkü kural olan

bir türdeşliğin içine yararlı bir emrin ve bir ölçünün sonucu olarak, bireysel farklılıkların tüm merteye dışı unsurunu dâhil etmektedir (Focault, 2015b: 274). Kişi bir birey olarak kabul edilecekse mutlaka toplumun önceden nesnelleştirdiği kurallara, normlara uymak zorundadır. Toplumsal iktidar bireyi bu yönde zorlar ve onu diğerleriyle (çoğunlukla) türdeş hale getirmeye çalışır. Kişi toplumun içerisindeyken öncelikle toplumsal kurallarla onu tehdit eder. Eğer sapkınlık çok daha yoğun ise onu kapatır ve kendi yöntemleriyle onu rehabilite etmeye çalışır. Rehabilitasyon yönteminde birey ikna edilerek rızası alınabilir ya da istenilenler zorla ona dayatılır.

Bu tarz rehabilitasyon yöntemleri toplum tarafından gayet doğal karşılanır; bunun nedeni bu yöntemlerin toplumun kendi içerisinde de yer almasıdır. Bu yöntemler topluma içkindir ve onun doğal bir parçası olarak kabul edilir. “Gözlem altına almak, disiplinsel yöntemler ve inceleme usulleri tarafından istila edilmiş olan bir adaletin doğal uzantıları olmaktadır. Bölümlere ayrılmış kronolojisi, sorunlu çalışması, gözetim altında tutma ve kaydetme mercileri, yargıcın uzantısı olan ve onun görevlerini artıran normalleştirme hocalarıyla, hücrelerden oluşan hapisanenin, tımarhanenin modern cezalandırmanın aracı olmasında şaşılacak bir şey yoktur. Eğer hapisane fabrikalara, okullara, kışlalara benziyorsa ve bunların da hepsi hapisaneye benziyorsa şaşılacak bir yan yok” (Focault, 2015b: 331). İnsanın kapatılarak rehabilite edilmesi ve toplumsallaştırılması günümüz toplumunda o kadar kanıksanmış ve olağanlaşmıştır ki toplumun vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Toplumsal iktidarlar kullandıkları yöntemleri vazgeçilmez ve olağan olarak sunmaktadır ve bunun sonucunda da gerçekleştirdikleri rehabilitasyon süreçleri de aklanmaktadır ve bu süreçler toplum tarafından kabullenilmektedir.

Araştırmaya konu olan “Hanzo” filmi de aslında bu ön kabullerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Doğada bulunan bir canlının önce kafeslerde sergilenerek bir rehabilitasyon ortamına; doktorların bulunduğu ve bilimin geçerli olduğu bir ortama taşınması ile başlayan bu rehabilitasyon serüveni, toplumla uyuşmayan, öteki olanın başına gelenleri ironik bir dille anlatmaktadır.

HANZO FİLMİ

Bebekken kaybolan ve vahşi ormanda ayılar tarafından büyütülüp onlar gibi davranan Hanzo, bir gün kazı için köye gelen bir grup tarafından yakalanır ve tedavi edilmesi için şehre gönderilir. Film bu noktadan sonra Hanzo’nun doktorlar tarafından tedavi (rehabilite) edilmesini anlatmaktadır. Hanzo’nun bu rehabilitasyon serüveni sinema dili ile anlatılmıştır. Film konu olarak 1961 yapımı, Burhan Bolan’ın senaryosunu yazdığı ve yönettiği ‘Toros Canavarı’ filmi ile benzerlikler taşımaktadır. ‘Toros Canavarı’ filminde yine bir anne çocuğunu doğada kaybetmiştir ve onun yasını tutmaktadır, köye kazı için gelen bir ekip doğada büyüyen ‘Toros Canavarı’ ile karşılaşır ve olaylar gelişir. Netice olarak, kahramanın annesiyle birlikte ahırda yanmasıyla film sona erer. “Hanzo” filminde ise, daha önce var olan bu senaryo şehre taşınarak daha esprili bir dille anlatılmaktadır.

KÜNYE

Yönetmen		Zeki Ökten	
Ülke	Türkiye	Yıl	1975
Senaryo	Suphi Tekniker	Tür	Komedi
Yapımcı	Yahya Kılıç	Özellikler:	35 mm, Renkli
Görüntü Yönetmeni	Hüseyin Özşahin	Müzik: Metin Alatlı	
Oyuncular			
Kemal Sunal	Hanzo/Cabbar	Meral Zeren	Hülya
Adile Naşit	Şükriye	Ayşen Gruda	Feride
Mümtaz Ener	Profesör Tacettin	Atila Ergün	Komiser
Demircan Türkođan	Asistan	Erkan Cerit	Vapurdaki Çocuk
Cevdet Arıkan	Asistan	Ünal Gürel	Hastabakıcı Cemal
Nermin Özses	Sevim'in Annesi	Dođan Tamer	Maden Mühendisi
Muzaffer Cıvan	Taksi Şoförü	Süha Dođan	Ameliyathane Doktoru
Nuri Tuđ	Sevim'in Babası	Ekrem Gökkaya	Asistan
Yusuf Çetin	Köylü Ömer	Yusuf Sezer	Hastabakıcı Nuri
Ajlan Aktuđ	Televizyon Sunucusu	Günay Güner	Çoban
Ersun Kazançel	Ersun	Ahmet Karaca	Köylü

(imdb.com, sinemalar.com; 05.04.2017).

UYGULAMA

Çalışmada Hanzo filmi toplumsallaşma ve bunun bir uzantısı olan toplumsal rehabilitasyon çerçevesinde ele alınmıştır. Çalışmada Hanzo'nun köyde ele geçirilmesi ve daha sonrasında tıbbi bir rehabilitasyona tabi tutulması incelenmiştir. Yani çalışmanın odak noktası tabiatta bulunan ve toplumsallaşmaya dair hiçbir kodu, normu öğrenmemiş bir bireyin ki bu birey doğrudan toplumun içerisinde yer alarak rehabilite edilemeyecek kadar norm dışıdır, tıbbi yolla toplumsallaştırılması üzerine odaklanmaktadır. Film söylem analizi yöntemi ile incelenmiştir. Filmin taşıdığı sosyo-ekonomik göstergeler, Hanzo'nun tedavi yöntemleri, yabancılaşma, filmdeki diğer karakterlerin özellikleri, insan ve çocuk psikolojisi gibi konular çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

FİLM ANALİZİ

Filmin başlangıcında şehirde kalabalık bir izleyici topluluğunun ortasında bir ayı oynatılmaktadır. Ağzı ve kolları zincirlenmiş ayı, müzik eşliğinde insanları eğlendirmektedir. Bu görüntüdeki ayı aslında Hanzo'nun bir metaforudur, Hanzo da tıpkı ayı gibi yakalanarak, tutsak edilmekte ve sergilenerek halk eğlendirilmektedir. Ayının zincirini tutan ve def çalan kişi ile Hanzo'yu rehabilite etmeye çalışan doktorlar aynı görevi görmektedir. Filmin başlangıcında ayı ile Hanzo arasında kurulan bu metafor aslında filmin devamı için ipucu vermektedir.

Ele geçirilen Hanzo öncelikle tahta bir kafes içerisinde halka sergilenmektedir. Gazeteler Hanzo'yu "yaratık" olarak nitelemekte, insanlar garip bir canlıyı inceler gibi ona bakmaktadır. Hanzo kapatılmadan önce, halka sergilenmektedir, tıpkı filmin başındaki ayı gibi o da toplum için bir eğlence kaynağı olarak görülmektedir. Hanzo toplumun taşıdığı kültürel kodları ve normları taşımamaktadır. Bu yüzden ötekidir ve öncelikle toplum tarafından tanınması gerekir. Aynı zamanda o da istemeden de olsa içine girdiği toplumu tanıması gerekir. İlk temas bir kafes içerisinde tıpkı bir hayvanın hayvanat bahçesinde sergilenmesi gibi gerçekleşir. Hanzo çehresini hayvan maskesinden almaktadır, toplum için o bir hayvandır ve ivedilikli bir şekilde insanlaştırılmalıdır. Hanzo'ya yapılan muamele bir dönem delilere yapılan muamele ile birebir uyuşmaktadır. Geçmişte zincirleme, kafese koyma gibi yöntemlerle tedavi edilmeye çalışılan deliler, akıllarını kaybetmiş kişiler değil, birer hayvanmış gibi tutsak edilmekteydi. Delileri tedavi eden kişiler onları hayvanlığın bir silueti olarak görmekteydi ve onlara bu şekilde davranmaktaydı. Bu hayvanlık modeli kendini tımarhanelere dayatmış ve onlara kafes veya hayvanat bahçesi görüntüsü vermiştir (Foucault, 2015a: 233).

Hanzo kafeste sergilendikten sonra bir hastaneye getirilmekte ve doktorlara teslim edilmektedir. Doktorlar da Hanzo'ya tıpkı halkın davrandığı gibi davranmakta ve onu hayretle karşılayarak incelenecek bir hayvan gibi görmektedir. Doktorlardan biri "hastane değil, hayvanat bahçesi" diyerek aslında Hanzo'nun bir hayvan, hastanenin de bir hayvanat bahçesi olduğunu onaylamıştır. Filmin başından itibaren toplumsal normlara ve davranışlara sahip olmayan Hanzo bir hayvan olarak görülmüştür ve onun rehabilite edilmesi, "insanlaşması" gerektiği ve doktorların bu yönde hareket edecekleri vurgulanmıştır. Hastaneye ilk defa gelen Hanzo'yu kalabalık bir doktor grubu ve bir spiker karşılamaktadır. Cam kafesin içerisinde sergilenen Hanzo ile ilgili, Hanzo'nun doktoruna (Profesör Tacettin) sorular yönelten muhabirin konuya giriş yaparken kullandığı sözcükler aslında rehabilite edilmeye çalışılan Hanzo'ya yönelik bakış açısını göstermektedir. Muhabir "Sayın seyirciler şu anda Hanzo ile ilgilenecek, onu tedavi edecek ve onu insan yapmaya çalışacak Sayın Profesör Tacettin Bey de geldiler. Sayın Profesör, Hanzo hep böyle zincirli mi kalacak?" Profesör: "Asistanlarım onun ne kadar ayı ve ne kadar insan olduğunu tespit edene kadar." Hanzo'nun hem bedeni hem de ruhu ikiye bölünmüştür, bir tarafta doğadan gelen hayvansallığı ve saldırganlığı diğer tarafta toplumla uyumlu olabilecek ve bu yönde rehabilite edilecek insanlığı.

Doktorların Hanzo'yu toplumsallaştırma "insanlaştırma" eğilimindeki istek ve otoprite toplum kaynaklıdır. Hanzo'da amaçlanan şey onun toplumsal normlara uygun bir karakter olması ve bu yönde davranmasıdır ya da en azından rol yapmasıdır. Hanzo doktorlar ile ilk karşılaşmasında zincirli haldedir ve etrafındakilerin onun gibi olmadığını farkındadır. Tarih boyunca damgalanmış tüm bireyler gibi Hanzo öncelikle kendi bakış açısını edinmektedir ve bu bakış açısında Hanzo diğerleri gibi değildir, ötekidir, eksiktir. Bu ilk karşılaşma, ait olduğu kişi tipini idare etmeyi, diğerlerinin bu kişi tipine muamele tarzıyla nasıl başa çıkacağını öğrendiği aşamadır

(Goffman, 2014: 122).

- Profesör Tacettin : Şimdiye kadar hiç insanca davranışta bulundu mu?
Asistan 1 : Hayır
Profesör Tacettin : Olabilir ama o yine de bir insan.
Profesör Tacettin : Korkunca ne yapıyor?
Asistan 2 : Korkuyor
Profesör Tacettin : İnsan gibi mi?
Asistan 2 : Hayır hayvan gibi
Profesör Tacettin : Olabilir ama o yine de bir insan.

Konuşmanın devamında Hanzo zincirlendiği yere idrarını yapmaktadır ve Asistan Hülya, Profesör Tacettin'e arasında bir diyalog geçmektedir. İşediğini fark eden Profesöre, Hülya' "hocam insan gibi mi (işemek)?, Profesör Tacettin: Hayır, hayvan gibi ama o yine de bir insan. Bu noktada Hanzo'nun insanlık ve hayvanlık arasında kalmışlığının fiziksel olmadığı tamamıyla toplumsal, kültürel olduğunu anlıyoruz. Çünkü Hanzo'nun davranışları hayvanlıkla eşleştiriliyor ve onun diğer insanlar gibi davranmaması hayvanlığının nedeni olarak görülüyor. Bu durum aslında tıbbi olarak rehabilite edilmeye çalışılan Hanzo'nun gerçekte toplumsallaştırılması, uyumlu bir bireye dönüştürülmesi çabasının göstergesidir.

Hanzo'nun toplumla ve onların bir uzantısı olan doktorlarla ilk buluşmasında doktorlar, bir insana ait bütün özelliklere sahip Hanzo'nun insan olup olmadığını tartışıyorlar. Bu da şunu göstermektedir ki toplumsal olarak üretilen insan, her ne kadar fiziksel olarak bir insana benzese de o tam olarak bir insan değildir. Çünkü toplumun kabul ettiği ve onayladığı kültürel insan profiline uymamaktadır. Rehabilitasyonun ilk aşamasında toplumsallaştırılmaya çalışılan ötekiye öğretilen ilk şey, onun kendilerinden biri olmadığı ve tehlikeli olduğudur. Nitekim filmin devamındaki rehabilite etme çabaları bunun açık bir göstergesidir. Fiziksel olarak insan olan Hanzo'nun insan gibiymiş gibi yapması beklenmektedir. Ona, hem herkes gibi olduğu hem de herkes gibi olmadığı söylenir, damgalı bireyin ne kadar herkes gibi olduğu, ne kadar olmadığı meselesi grup temsilcileri arasında münakaşa konusudur. Bu çelişki ve maskaralık, damgalı kişinin kaderidir (Goffman, 2014: 175).

Profesör Tacettin, "artık, ilmin ışığında açıklayabiliriz, Hanzo bir hayvan değil bir insandır." Bu noktadan sonra Hanzo için asıl sancılı süreç başlayacaktır, onun "insan" olduğuna dair ferman verilmiştir ve "insanlaştırmak" için doktorlar ellerinden geleni yapacaklardır. Toplumun kendi ürettiği kültürel kodlardan ve normlardan bihaber olan Hanzo artık bunları, "kendi iyiliği için" öğrenmeye mahkûmdur, iyilikle ya da zorla. Hanzo doğada gündelik hayatının ritüellerini sorunsuz bir şekilde devam ettirmekteydi, ta ki ele geçirilip kapatılana kadar. Bu noktadan sonra onun yaşam dünyası için doğal olan her şey, içerisine girdiği toplum tarafından kötü karşılanmakta ve ayıplanmaktaydı. Gerçekliğin problemsiz kısımları dahi, sadece aksi iddia edilene kadar, dolayısıyla sürekliliği, bir problemin ortaya çıkışıyla kesintiye

uğrayana kadar problemsizdir. Ne zaman ki böyle bir kesinti olur, o zaman gündelik hayatın gerçekliği, problemlili kısmı, halihazırda problemsiz olana entegre etmeye çalışır (Berger ve Luckmann, 2008: 35). Hanzo gündelik yaşam dünyasından koparılmıştır ve yeni bir paradigma içerisine zorla entegre edilmeye çalışılmıştır. Onun doğada gerçekleştirdiği bütün eylemler yeniden dizayn edilmekte ve Hanzo yeni paradigmanın bütün standartlarına uymak zorundadır.

Profesör Tacettin televizyonda açıklamalarına devam etmektedir: “Şimdi Hanzo için yeni bir hayat, bizler ona affedersiniz ayılığını unutturup bir insan olduğunu öğreteceğiz ve onu topluma kazandıracacağız. Nasıl mı yapacağız? Tıpkı yeni doğmuş bir bebek gibi davranacağız. Çünkü Hanzo ilmin gözünde yeni doğmuş bir bebektir.” Bu konuşmanın ardından haberi sunan muhabir de Hanzo’nun bir bebek olduğunu halka duyurarak bu durumu tasdiklemektedir. Toplumsal üretimin bir sonucu olan ilim, Hanzo’yu hiçselleştirmektedir, toplum onun bir bebek olduğuna karar vermiştir, Hanzo bebek olarak damgalanmıştır ve onun ötekiler tarafından addedilmesi bu şekildedir. Hanzo’nun kendine özgü hayatı hiçselleştirilmiş ve yok sayılmıştır. Rehabilitasyonun ve kişinin yeni paradigmaya adapte olabilmesinin ilk kuralı, geçmişteki ona dair her şeyin yok sayılmasıdır. Hiçleştirme, aynı evrenin kavramsal olarak dışında kalan her şeyi tasfiye etmek için kullanılır (Berger ve Luckmann, 2008: 165). Eski Hanzo’nun ölümü yeni toplum tarafından kabul görebek Hanzo’nun doğumu gerçekleştirmiştir. Toplum bilim aracılığıyla Hanzo’yu yutmuştur ve onu bir bebek olarak yeniden doğuracaktır.

Hanzo tıpkı tarih boyunca delilerin, halka açık yerlerde sergilendiği gibi bu kez televizyonda halka sergilenmektedir. Ortaçağda kapatılan ve bağlanan delilere dışarıdan görülmelerine olanak veren demir parmaklıklı pencereler yapılmıştır. Bu sayede toplum dışı olan bireyler kent kapılarında bir gösteri metasına dönüştürülmüştür. Tımarhanelerin ve tıbbi müdahalelerin yoğunlaştığı dönemlerde bu tarz sergilemeler ve teşhirler azalacağına artmıştır, hatta bu eylem kurumsal bir nitelik kazanmıştır (Foucault, 2015b: 228).

Doktorlar toplantıda bebeğe yapılacak ilk işi düşünmektedirler ve Hanzo’nun kundaklanması gerektiğine karar vereceklerdir. Yeni doğmuş bir bebeğe yapılan bütün muameleler aynı zamanda Hanzo’ya yapılmaya çalışılacaktır. Hanzo’nun bebek olarak addedilmesindeki belki de en büyük neden onun yeni paradigma için henüz bir bebek olarak görülüyor olmasıdır. Yani yeni paradigmayı Hanzo tam olarak bilmemektedir, tıpkı bir bebek gibi o da yavaş yavaş dış dünyayı ve çevresinde olup bitenleri öğrenmektedir. Bebek toplumsal yaşam içerisinde pasiftir ve kurallar yetişkinler tarafından koyulur ve bebeğin ya da çocuğun yapması gereken bunu öğrenmesi ve taklit etmesidir. Berger ve Luckmann’a göre (2008: 197) “Çocuk bu oyunu hevesle ya da somurtkanca direnerek oynayabilir. Ama ne yazık ki, civarda başka bir oyun da yoktur. Bunun önemli bir sonucu vardır: çocuğun kendi anlamlı ötekilerini seçme şansı olmadığı için, onlarla özdeşleşmesi yarı otomatiktir. Aynı sebepten onlara özgün gerçekliğini içselleştirmesi de yarı kaçınılmazdır. Çocuk, kendi an-

lamalı ötekilerinin dünyasını, pek çok mümkün dünyadan biri olarak içselleştirmez. Onu bu dünya, yani mevcut ve kavranabilir tek dünya, tout court (tam anlamıyla) dünya olarak içselleştirir.” Hastanedeki doktorlar bu tarz eksik kişileri birer tehlikeli çocuk olarak görmektedir. Bu tarz hastalara ödüller veya cezalar hemen verilmelidir; biraz uzakta olan şeylerin onlar üzerinde hiçbir etkisi yoktur: onlara yeni bir eğitim sistemi uygulamak, fikirlerine yeni bir yol vermek; onları önce boyunduruk altına almak sonra teşvik etmek ve en nihayetinde de onları sosyalleşmiş toplumsal bir birey kılmak gerekmektedir (Foucault, 2015a: 694). Hanzo'nun yaşam dünyası doktorlar tarafından üretilmektedir ve yeni düzen içerisinde tek bir gerçeklik vardır; o da doktorların ürettiği gerçekliktir. Toplum tarafından öteki ve farklı olarak kabul edilen bütün bireyler bu yollardan geçmektedir. Toplum ve toplumsal aygıtlar tarafından 'hizaya getirilmeye' çalışılan bireyler öncelikle eksik, savunmasız ve zararlı olarak görülürler. Kişi bütün bu olumsuzlukların bertaraf edilmesi ve toplumun kendi ürettiği gerçekliğe uyması için zorlanır, eğer bu toplumun kendi içerisinde gerçekleşebiliyorsa toplum bu görevi üstlenir ve baskı yoluyla bunu gerçekleştirir. Hanzo gibi vakalarda ise bu eylemin toplumun ürettiği profesyonel aygıtlar tarafından gerçekleşmesi beklenir.

Hanzo'nun yeni yaşam dünyası, bütün toplumların en büyük sosyalizasyon aracı olan aile etrafında yeniden kurulmaktadır. Çünkü aile ortamı hem koruyucu hem de eğitici özelliklere sahiptir. Hanzo'nun diğer insanlar gibi olduğuna öncelikle kendisinin inanması beklenmektedir. Bu yolla onun daha kolay ve hızlı toplumsallaşacağına (insanlaşacağına) inanılmaktadır. Kapsül misali (kundaklama) sarıp sarmalanmış çocuğun, kendisini tüm nitelikleriyle herkes gibi tam bir insan evladı, yaş ve cinsiyet gibi temel mevzular bakımından da normal bir kimliğe sahip biri olarak görmesine yol açan imgeler ona aile içerisinde öğretilmeye çalışılır (Goffman, 2014: 67). Toplum içerisinde toplumsallaşma eylemi çocuğa bakan kişilerle çocuk arasındaki aktif bir etkileşimdir (Kağıtçıbaşı, 2012: 118). Burada aile doktorlar, çocuk ise Hanzo'dur.

Hanzo'nun temel ihtiyaçlarından başlayarak her konuda “insanlaşması” için çaba sarf edilmektedir. Nasıl emekleneceğinden başlanarak, bebek sandalyesinde yemek yemeye kadar her konuda Hanzo eğitilmektedir. Bebek sandalyesinde beğenmediği yemeği yemek istemeyen Hanzo'nun kafasına kaşıkla vurularak yemesi için ısrar edilmektedir. Tarih boyunca toplum tarafından üretilen kültürel öğelere ve normlara uymayan kişilere kimi zaman zincirlenmiş, kırbaçlanmış, işkenceye maruz kalmıştır. Hanzo'nun payına düşen ise kaşıktır. Hasta bakıcının yaptığı eylem kendi açısından meşrudur çünkü Hanzo bir bebektir ve bebekler itaat etmelidir. Hastanenin rehabilite etme adı altında Hanzo'ya uyguladığı bütün duygusal ve fiziksel yaptırımların temelinde, hastanenin bunu gerçekleştirebilmesine yönelik toplum tarafından hastane kurumuna verilen meşruluk yatmaktadır. Hastane Hanzo'yu kapatırken, yeniden terbiye ederken itaatkâr hale getirirken yalnızca biraz daha vurgulu hale getirerek, toplumsal bünyede zaten var olan tüm mekanizmaları yeniden üretmekten başka bir şey yapmamaktadır (Focault, 2015b: 40).

Hanzo, etrafında oluşturulan toplum ve aile simülasyonu içerisinde bir yer edinmeye çalışmaktadır. Fakat ona dayatılan bebek rolü tam da ona uymamaktadır. Bundan dolayı hem doktorlarla hem de hasta bakıcılarla sorunlar yaşamaktadır. Hanzo oynarken, yemek ve armut getiren hasta bakıcının elindeki armutlara saldırır, bunun sonucunda hasta bakıcı tarafından azarlanır: “Dur ulan ayı, önce yemek sonra armut, bilmiyorsan öğren, çocukmuş, ulan senin neren çocuk be, sana bir güzel dayak atılsa bak nasıl akıllanırsın...” ifadelerini kullanan hasta bakıcı aslında çocuk olmayan fakat çocukluğun dayatıldığı Hanzo’ya bunu tekrardan hatırlatmaktadır. Hanzo’dan çocuk gibi davranması beklenmektedir fakat aynı zamanda onun çocuk olmadığı sıkça dillendirilmektedir. Hanzo, “kendisi hakkında ne düşünmesi gerektiği hususunda, yani ego kimliği üzerine argümanların ve söylemlerin çarpıştığı bir alanda bulur kendisini. Damgalı ve tecrit edilmiş bireyin sorunlarına ayrıca; ona sürekli ne olduğu veya olmadığına ilişkin ne yapması veya hissetmesi gerektiğini söyleyen, şüphesiz bunların hepsini de sadece onun iyiliği için yapan profesyoneller tarafından çeşitli taraflara çekiştiriliyor olması da eklenmelidir” (Goffman, 2014: 175).

Kendisine zorla kabul ettirilmeye çalışılan rollerden ve davranış kalıplarından kaçan tüm bireyler gibi Hanzoda, hasta bakıcıyı darp ederek kaçmıştır. Hanzo şimdi özgürdür, ona zorla dayatılan ve yaşam dünyasını yeniden şekillendiren bütün zorlamalardan kurtulmuştur. Fakat kaçtığı dünya da onun için yabancıdır. Hanzo kaçırılmaz önce doğaya sığınmıştır. Burada oldukça mutlu ve tutsaklıktan kurtulan bir esir gibi sevinçle koşturmaktadır. Hanzo, kapatılmadan önceki yaşam dünyasına geri dönmüştür ve hiç olmadığı kadar mutlu bir şekilde bu ortamda hareket etmektedir. Bu her ne kadar kapatılmadan fiziksel bir kaçış olarak gözüke de aslında ruhsal olarak da kaçış gerçekleşmektedir. Hanzo kendisine rehabilitasyon niyetine dayatılan her şeyden kaçmıştır. Tutsaklık sürecinde hastane ve doktorlar iktidarı temsil etmekte ve iktidarlarını Hanzo üzerinde kullanarak onu toplumsallaştırmaya çalışmaktaydılar. Şimdi ise Hanzo eski günlerde olduğu gibi özgür ve muktedir hale gelmiştir. İktidar ilişkileri Hanzo üzerinde doğrudan bir müdahale meydana getirmektedir; onu kuşatmakta, damgalamakta, terbiye etmekte, ona azap çektirmekte, onu işe koşmakta, törenlere zorlamakta, ondan işaretler talep etmektedir (Foucault, 2015b: 63).

Özgürlüğüne kavuşan ve şehrin keşmekeşliğinde gezen Hanzo, bir anda meydana eğlence için oynatılan bir ayıya ve onun etrafını sarmalayan bir kalabalığa denk gelir. Filmin başında kullanılan ayı metaforu, şimdi gerçeğiyle karşılaşmıştır. Fakat bu karşılaşmada Hanzo oyunun kurallarını bilmemektedir ve ayı oynatıcısı ona müdahale etmektedir. Onun Hanzo olduğunu fark eden kalabalık bir anda paniğe kapılarak onu taşlamaya başlamıştır. Hanzo her ne kadar bir insana benzese de toplum tarafından henüz insan olarak görülmemektedir. Toplumsal yaşam ve habitat için burnunda bir kanca ile oynatılan ayı, Hanzo’dan daha olağan ve zararsızdır. Roller değişmiştir, ayı insanlar için tehlikesizdir fakat bir insan daha tehlikelidir. Aslında bu olay Hanzo’nun arada kalmışlığının net bir göstergesidir. Hanzo toplum için kategori dışıdır ve her şeyden öte tehlikelidir, toplumsal iktidarlar için kuraldışı olan

birey tehlikeye işaretler. Çünkü Hanzo ne insandır ne de hayvan, arada kalmışlığın vücut bulmuş şeklidir. Toplum onu bir kategoriye yerleştiremediği için ondan korkar ve aynı zamanda ona karşı bir öfke besler. İktidarın bir çabası da bu kategorize edemediği bireyleri, toplulukları, düşünceleri, davranışları bir grubun içerisine yerleştirmektir, tasniflemektir (Fiske 2003: 154).

Gittiği her yerde Hanzo bir ucube muamelesi görmektedir ve herkes ondan kaçmaktadır. Vapura bindiği sahnede, bir çocuk dışında onun Hanzo olduğunu anlayan herkes vapurdan atlamıştır. Sadece çocuk ile Hanzo vapurda kalmışlardır ve birlikte karaya çıkmışlardır. Çocuk da Hanzo gibi toplumsal normları henüz öğrenmediği için ona yaklaşımı daha farklıdır. Çocuk ile Hanzo çok daha iyi ve güzel bir iletişim kurabilmiş, birbirlerini anlayan bu iki insan henüz toplumsal normları ve değerleri öğrenmemiştir yani toplumsallaştırılmamışlardır (sosyalizasyona uğramamış).

Karaya çıkan Hanzo'yu polisler bulmuştur, Hanzo kaçarken polisler ateş açmıştır ve Hanzo yaralanmıştır. Terkedilmiş bir eve sığınan Hanzo'nun etrafı polisler tarafından sarılmıştır. Profesör Tacettin ve Asistan Hülya da olay yerine gelmişlerdir. Hoparlörle Hanzo'ya seslenen Profesör Tacettin, şu cümleleri kurmaktadır: “Hanzo, bebeğim çık dışarı, sen hayvan değilsin, cici bir çocuksun.” Hanzo ele geçirilip, kapatıldığından beri sürekli ona söylenen hayvan olmadığı, insan olduğu söylemi tekrar edilmiştir. Hanzo bir insandır ama toplumsal normlara uymayan, öteki olan bir insan. Bu yapıdaki bir insan her daim cezalandırılmaya mahkûmdur. Hanzo kapatıldıktan sonra çok acı çekmiştir, bu acılardan kurtulmak için kaçmayı tercih etmiştir, fakat kendi öz doğasından koparılan bu insan kaçtığı şehir ortamında da mutlu olamamıştır çünkü hiç kimse onu insan olarak kabul etmemektedir. Hanzo bir insandır fakat toplumsallaşmamış bir insandır. Nitekim bu haliyle toplumun geri kalanı için oldukça tehlikelidir.

Sahnenin devamında komiser konuşmaktadır, “Bana bak Hanzo ya çıkarsın ya da biz geliyoruz.

Asistan Hülya: O bir bebek, anlamaz ki!

Komiser: Ne bebeği, o şimdi yaralı, vahşi bir hayvandan daha tehlikeli, sizin duygularınızı anlıyorum, siz de beni anlayın, saatlerdir boşuna bağırıyorsunuz.

Hanzo, etrafındaki kişiler tarafından insanlık ve hayvanlık rolleri arasına sıkıştırılmıştır. Aslında bu iki rol de onun tercihi değildir. Asistan Hülya, Hanzo kapatıldığından beri ona en iyi davranan kişidir ve Hanzo da ona değer vermektedir. Hanzo gibi itibarsızlaştırılabilen ve kapatılan kişinin yaygın olarak kullandığı strateji, çevresini iki büyük gruba bölerek riskleri asgariye çekmektir; bir tarafa hiçbir şey söylemedikleri, diğer tarafta ise her şeyi söyledikleri ve buna dayanarak da yardım edeceklerine güvendikleri kişiler (Goffman, 2014: 140). Asistan Hülya ikinci gruba girmektedir ve Hanzo ile duygusal bir bağ kurmuştur.

Hanzo'nun kendi kimliği ile toplumun ona dayattığı kimlik çatışmaktadır. Bu uyumsuzluğun farkına varıldığında veya bu uyumsuzluk aşıkârsa söz konusu bireyin top-

lumsal kimliği örselenir; söz konusu uyumsuzluk onu hem toplumdan hem de kendisinden koparma yönünde bir etkide bulunur. Nitekim Hanzo hem hastanede hem de şehirde bunu fazlasıyla deneyimlemiştir. İtibarsızlaştırılan ve kabul görmeyen Hanzo etrafındaki yaşam dünyasına göğüs germek zorunda kalır. Hanzo türünün tek örneği olduğunu ve tüm dünyanın kendisine karşı olduğunu tecrübe edencesine şehirde dolaşmaktadır. Ne var ki, çoğu durumda, kendini onun yerine koymaya, görünüşüne rağmen onun bir insan, “özünde” normal biri olduğu yönündeki hissiyatın paylaşmaya hazır, halden anlayan başkalarının olduğunu görecektir (Goffman, 2014: 51). Filmde bu rolü oynayan kişi Asistan Hülya’dır. Onu olduğu gibi kabul eden ve ona sevgi gösteren Hülya, Hanzo’nun normal biri olduğunu ona hissettirmiştir.

Son sahnede Asistan Hülya, Hanzo’yu çıkması için ikna etmektedir, zaten Hanzo’nun tek güvendiği kişi o dur. Teslim olan Hanzo ambulansla tekrardan hastaneye götürülmektedir ve film burada bitmektedir. Bu hastaneye dönüş aslında bir nevi esarete geri dönüştür fakat film burada bittiği için bu kısımdan sonrası bilinmemektedir.

SONUÇ

Hanzo filmi doğada bulunan ve hiçbir şekilde toplumsallaşmamış bir kişinin zorla alıkonulup, kapatılmasını anlatmaktadır. Bu kişiye toplum Hanzo ismini takmıştır ve onun da kendileri gibi biri olmasını istemektedir. Toplum kendisinden farklı olan bu kişinin normalleşmesi olayını uzman ellere bırakmıştır, bu uzman eller de doktorlardır. Toplumun kendi içerisinde normalleşmeyecek kadar norm dışı olan Hanzo, tıbbın iktidarına devredilmiştir. Doktorlar onun bir çocuk gibi muamele görmesini ve bu şekilde “insanlaşabileceğini” düşünmüşlerdir. Tarih boyunca toplumdan oldukça aykırı olan kişiler ya bir hayvan ya da olgunlaşmamış bir çocuk olarak görülmüşlerdir. Hanzo’ya her iki sıfat da yakıştırılmıştır ve iki sıfat da toplum için eksik ve yetersizdir. Hanzo toplumun ve iktidarın gözünde bir hayvandır, hayvan olmadığı vakitte bir bebektir, çocuktur. Her halükarda eksiktir ve rehabilitasyona, tedaviye, eğitime mahkûmdur.

Hanzo aslında tedavi edilmemektedir, tam tersine toplumsallaştırılmaktadır. Zaten hem toplum hem de doktorlar bu bakış açısına sahip oldukları için Hanzo’nun hal ve hareketleri onlar için tehlikeli ve anlamsızdır. Hanzo’dan istenilen şey diğerleri gibi olmasıdır, ondan diğer insanlar gibi davranması, düşünmesi, hissetmesi istenmektedir. İşte aslında bütün çatışmanın nedeni budur; toplumsal iktidar bütün bireylerin aynı olmasını ister, tek kalıptan çıkmış ve farklılıkları budanmış bireyler toplum için idealdir. Hanzo gibi bu standart kalıpların içerisinde yer almayan kişiler toplum tarafından ya da toplumun oluşturduğu kurumlar tarafından “rehabilitate” edilmeye çalışılır. Toplum ötekini, farklı olanı kendine benzetmeye, yutmaya çalışır. Bunu başardığı sürece sorun yoktur. Fakat bu kişi toplumun yutamayacağı kadar, toplumdan soyutlanmış ve farklıysa bu kez onu kasmaya çalışır. Hanzo şehir ile buluştuğunda

onu fark eden etrafındaki herkes ondan kaçmaya ve onu uzaklaştırmaya çalışmıştır. Filmde hastane Hanzo'yu yutarken, şehir kusmuştur.

Yerli yerinde deli olmak en büyük bilgeliktir (Erasmus, 2002: 108). Hanzo'nun hastanedeki rolü, doktorlar tarafından ona dayatılmıştır ve o çocuk rolünü orada oynamaktadır. Ne zaman ki hastaneden kaçıp insanların arasına karışınca bu kez önceden oynadığı rol, kendisi ve etrafındakiler için tehlikeli olmaya başlamıştır. Hanzo arada kalmışlığın simgesidir, fakat bu arada kalmışlık onun isteği ve tercihi sonucunda ortaya çıkmamış, tam tersi toplumsal iktidarların ona dayatmasıyla vuku bulmuştur.

Filmin genel kurgusu içerisinde Hanzo'nun önce insan mı yoksa hayvan mı olduğu tartışılmıştır ve insan olduğuna karar verilmiştir. Hanzo bir insandır fakat diğerleri gibi değildir ve eksiktir öyleyse o bir bebektir ve daha sonra çocuktur. Hanzo'nun kendi isteği dışında bu sıfatlar ona toplumsal iktidarın bir yansıması olan doktorlar tarafından verilmektedir. Hanzo hastanede rehabilite edilirken ona bir çocuk gibi davranılmış, bir çocuğun yapmayacağı, yapamayacağı eylemleri gerçekleştirdiğinde bile onun bir çocuk olduğuna dair inanç hiçbir zaman azalmamıştır. Bebeklik ve çocukluk sıfatlarının soyut olarak Hanzo'nun üzerine giydirilmesinin yanı sıra Hanzo bir bebek gibi kundaklanmış, bir çocuk gibi giydirilmiştir. Toplum ve doktorlar Hanzo'yu nasıl görmek istiyorsa ona o şekilde davranmışlar ve fiziksel olarak onu bu kalıplara hapsedmişlerdir.

Doğada yaşarken Hanzo'nun kendi yaşam dünyası ve gerçekliği vardı ve bu gerçeklik onun için doğal ve vazgeçilmezdi ta ki yakalanarak kapatılana kadar. Kapatıldıktan sonra alternatif bir sembolik evren ortaya çıkmıştır ve bu evren onu içine çekmiştir. Yaşam dünyası yıkılan ve dış müdahalelerle ve iktidar tarafından tekrardan inşa edilen Hanzo, bu yeni evreni ilk başta tehdit olarak algılamış ve hastaneden kaçana kadar bir karşı koyuş sergilemiştir. Hanzo hastanede aslında her daim yaptığı kendisi için olağan olan eylemleri tekrarlamakta, istediği yere idrarını yapmakta, sevmediği yemeği yememekte, istemediği oyunu oynamamaktadır. Bu eylemler eski paradigma için gayet olağandır fakat yeni paradigmanda Hanzo bir çocuk olsa bile bunlar kabul edilebilir eylemler değildir.

Hanzo filmi yabancı hayattan koparılan bir kişinin toplumsal hayata kazandırılmasını komik ve çelişkilerle dolu bir dille aktarmaktadır. Doğada ele geçirilen ve toplumsal hayatın merkezine şehre getirilen bu kişinin (canlının) bir an önce rehabilite (toplumsallaşma) edilmesi gerekmektedir ve bu haliyle toplumun içerisinde yer alamaz. Bu noktada bilimin iktidarı ve onun bir uzantısı olan hastane ve doktorlar ortaya çıkmaktadır. Yeni paradigma kâh mutlu bir şekilde oyunla kâh zor kullanılarak fiziksel şiddet ile Hanzo'ya öğretilmeye çalışılmaktadır. Bu eylemi meşru kılan etmenlerden biri de bir çocuk olarak kabul edilen Hanzo'nun bu tarz zorla dönüştürülmeye tabi tutulmasının toplum tarafından gayet doğal kabul ediliyor olması ve bu eylemin toplum içerisinde olağan bir şekilde sürekli olarak tekrarlanıyor olmasıdır.

KAYNAKÇA

- ADORNO, W. Theodor ve HORKHEIMER Max (2010). *Aydınlanmanın Diyalektiği*. (Çev: Nihat Ülner ve Elif Öztarhan Karadoğan). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- AZİZ, Aysel (1982). *Toplumsallaşma ve Kitleleşme İletişim*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Yayınları No:2.
- BERGER, L. Peter ve LUCKMANN Thomas (2008). *Gerçekliğin Sosyal İnşası; Biri Bilgi Sosyolojisi İncelemesi*, (Çev: Vefa Saygın Örgüt), İstanbul: Paradigma Yayınları.
- ERASMUS (2002). *Deliliğe Övgü*. (Çev: Vildan Kamer). İstanbul: Cem Yayınevi.
- FISKE, John (2003). *İletişim Çalışmalarına Giriş*. (Çev: Süleyman İrvan). (2. Baskı). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- FOUCAULT, Michel (2011). *Büyük Kapatılma*. (Çev: Işık Ergüden ve Ferda Keskin). (3. Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- FOUCAULT, Michel (2012). *İktidarın Gözü*. (Çev: Işık Ergüden). (3. Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- FOUCAULT, Michel (2014). *Özne ve İktidar*. (Çev: Işık Ergüden ve Osman Akınhay). (4. Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- FOUCAULT, Michel (2015a). *Deliliğin Tarihi*. (Çev: Mehmet Ali Kılıçbay). (6. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- FOUCAULT, Michel (2015b). *Hapishanenin Doğuşu*. (Çev: Mehmet Ali Kılıçbay). (6. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- GIDDENS, Anthony (2012). *Sosyoloji*. (Editör: Cemal Güzel). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- GOFFMAN, Ervin (2014). *Damga, Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*. (Çev: Ş. Geniş, L. Ünsaldı, S.N. Ağırnaslı). Ankara: Heretik Yayınları.
- KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem (2012). *Benlik, Aile ve İnsan Gelişimi: Kültürel Psikoloji*. (3. Baskı). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- KONGAR, Emre (2000). *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- KORKMAZ, Abdullah ve KOCADAŞ Bekir (2015). *Toplumsal Sapma, Sapmanın Teorik Temelleri*. (2. Baskı). İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- SEVERIN, Werner J. ve TANKARD, James W. (1994). *Kitle İletişim Kuramları Kökenleri, Yöntem ve Kitle İletişim Araçlarında Kullanımları*. (Çev: Ali Atıf BİR ve Serdar SEVER). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- TİMUÇİN, Afşar (2004). *Felsefe Sözlüğü*. (5. Baskı). İstanbul: Bulut Yayınları.
- ÜLKEN, Ziya Hilmi (1969). *Sosyoloji Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Yayın Evi.
- <http://www.imdb.com/title/tt0252496/> (Erişim Tarihi: 05.04.2017).
- <http://www.sinemalar.com/film/2371/hanzo> (Erişim Tarihi: 05.04.2017).

